

ANTE MILOŠEVIĆ

JOŠ JEDAN TIP KASNOANTIČKE BOJNE SJEKIRE U DALMACIJI

UDK 902.32(497.13).653''
Izvorni znanstveni rad
Original Scientific Paper
Priljeno: 11. IX. 1989.
Received:

Ante Milošević
YU — 58230 Sinj
Muzej Cetinske krajine,
D. Čikare 5

Predmet rasprave je željezna bojna sjekira koja je pronađena u koritu rijeke Cetine kod Trilja. Nakon tipološke analize upozoreno je na to da su sjekire ovoga oblika dosad nađene samo na prostoru zapadnog Balkana, pri čemu je njihovo datiranje određeno velikim vremenskim rasponom. (Kalaja Dalmaces, početak 6. st.; Nartski Novaki-8—10. st.) Nakon kraće rasprave, predlaže se datiranje svih tih nalaza u prvu polovicu 6. st.

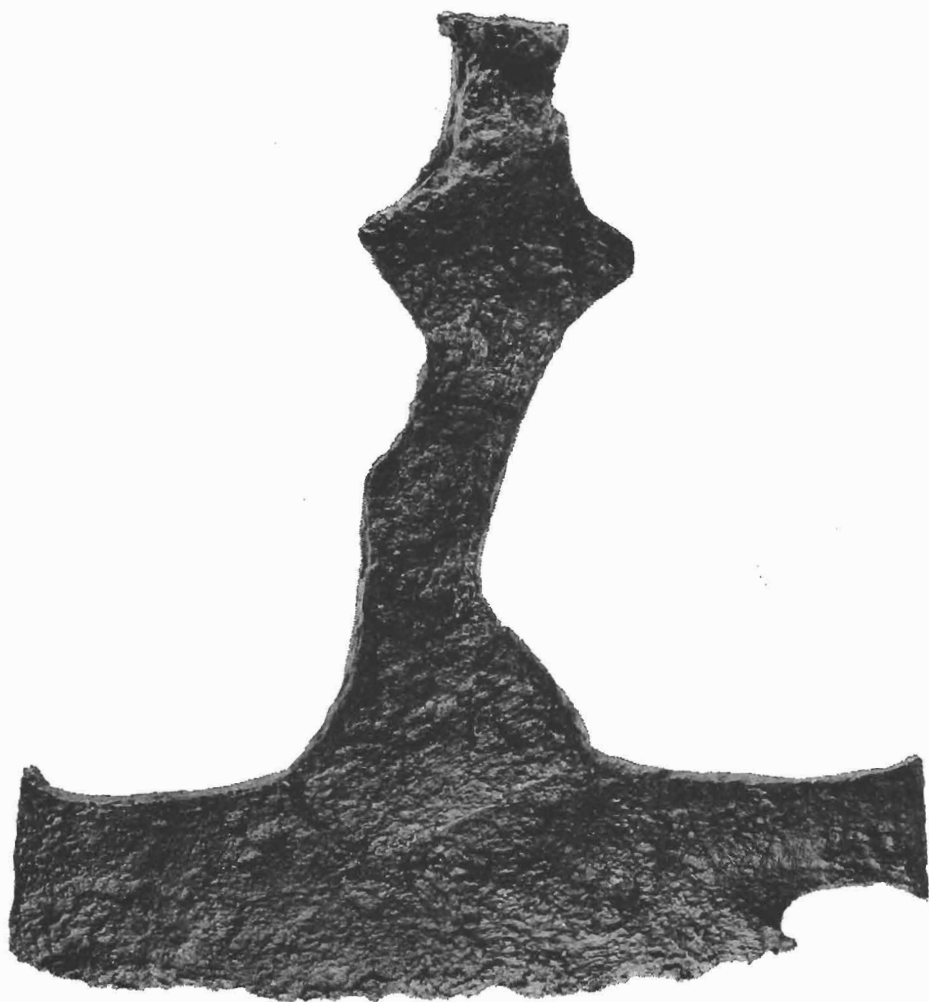
Dva su razloga zašto se u relativno kratkom vremenu ponovo osvrćem na nalaze bojnih sjekira u Dalmaciji. Jedan je nesumnjiva atraktivnost novog nalaza bojne sjekire iz Trilja, a drugi, značajniji, leži u činjenici da ovaj nalaz potječe s područja koje, u odnosu na već iznesene pretpostavke o datiranju i mogućoj etničkoj pripadnosti sjekira ovog oblika, zasigurno pruža nove mogućnosti.¹

Bojna sjekira o kojoj će ovdje biti riječi, pronađena je prilikom uređenja obale i jaružanja korita rijeke Cetine 1988. godine, nedaleko današnjeg triljskog mosta. Tim nalazom dio korita rijeke Cetine u Trilju još jednom je potvrđen kao izuzetno arheološko nalazište.² To za-

¹ A. Milošević, Ranosrednjovjekovna bojna sjekira iz Vedrina kod Trilja i drugi nalazi sjekira tog vremena na području Hrvatske, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* (dalje: *VAMZ*), 3. s., vol. XX, 1987, 107—128.

² U koritu rijeke Cetine, upravo na ovom položaju, i dosad su pronađeni mnogobrojni i značajni arheološki spomenici. Usp.: *CIL* III, 3202 (natpis pronađen 1849. godine na kojemu stoji da je za cara M. Aurelija popravljen most na rijeci Cetini — ant. Hippus); S. Gunjača, Nov prinos ubikaciji Tiluriuma, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* (dalje: *VAHDalm.*), LIII, 1935—1949, 50—52; M. Nikolanci, Nove grčke kacige i knemide u Dalmaciji, *VAHDalm.*, LXI, 1959, 82; D. Vrsalović, Četverogodišnji rad Instituta za nacionalnu arheologiju i Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika, *Starohrvatska prosvjeta* (dalje: *SHP*), III, ser., sv. 8—9, 1963, 279; A. Vuletić, Nalaz antičkog novca u Trilju, *Slobodna Dalmacija*, 14. srpnja 1971; isti, Novi neolitski nalazi na području Cetinske krajine, Sinj 1973, 14—16. Osim ovih nalaza, u Muzeju Cetinske krajine u Sinju čuva se još nekoliko drugih, također iz korita rijeke Cetine, koji još nisu objavljeni.

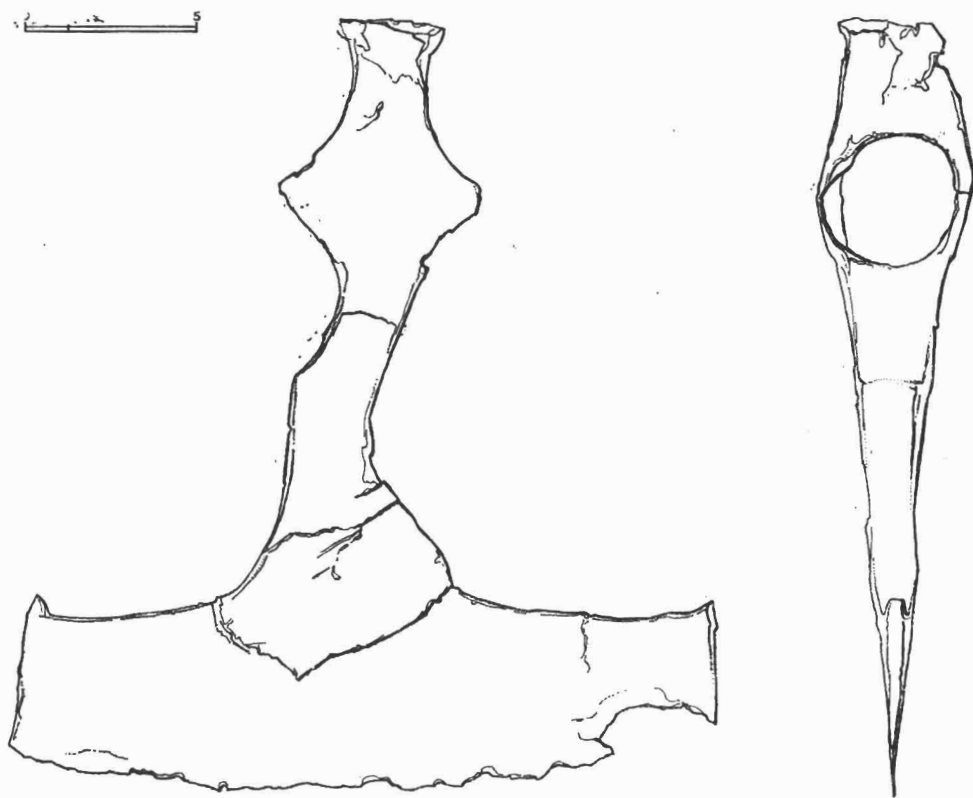
pravo i nije čudno ako znamo da je upravo na tom mjestu oduvijek bio najfrekventniji mostni prijelaz preko Cetine koji je Dalmaciju povezivao s dubokom unutrašnjošću.³

Sl. 1. Kasnoantička bojna sjekira iz korita rijeke Cetine u Trilju (foto Đ. Bašić).
— *Late-antique battle axe from the bed of the river Cetina in Trilj (Photo Đ. Bašić)*

³ Od mnogobrojnih radova koji upozoravaju na značenje ovog mostnog prijelaza na Cetini, upozoravam na: M. Zaninović, Ilirsko pleme Delmati, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH*, V, 1967, 16—17; A. Budrovich, *Postille topografiche e toponomastiche su Delminium e Tilurium, Adriatica praeistorica et antiqua*, Zagreb 1970, 483—488; S. Gunjača, *Tri preživjela prethrvatska toponima (Tauris, Tilurium i Osinium)*, *Ispravci i dopune starijoj*

Novopronađena bojna sjekira iz korita rijeke Cetine u Trilju izrađena je od kvalitetnog željeza. Ima izrazito raskovano sječivo pravokutnog blago povijenog oblika na jednom, i mali čekičasti četvrtasti završetak na drugom kraju. Između je tanki vrat na kojemu je bliže čekičastom završetku ovalna rupa za nasad drvenog drška čiji ostaci su neznatno sačuvani. Bočne strane otvora trokutasto su raskovane. Između rupe za nasad drška i raskovanog sječiva vrat sjekire je koljenasto povinut i zadebljan s gornje strane. Na spoju vrata i raskovanog sječiva sjekira je jednom bila prelomljena i potom izvorno kovanjem popravljena dodatno omotanom željeznom trakom. Vrat sjekire je vjerojatno bio prelomljen istovremeno kad je nastalo i oštećenje na

Sl. 2. — Kasnoantička bojna sjekira iz korita rijeke Cetine u Trilju. — *Late-antique battle axe from the bed of the river Cetina in Trilj*

donjem dijelu sječiva. Dužina sjekire je 18 cm, a visina raskovanog sječiva 16,8 cm. Najveći promjer otvora za držak je 3,1 cm (sl. 1 i sl. 2).

hrvatskoj historiji, knj. 2, Zagreb 1973, 8—18; A. Milošević, Arheološki spomenici gornjeg i srednjeg toka rijeke Cetine, *Zbornik Cetinske krajine*, 2, 1981, 3—71.

Sjekira iz korita rijeke Cetine u Trilju u tipološkom smislu, među dosad poznate oblike sjekira toga vremena ne donosi novinu. Gotovo identični oblici (čak u tolikoj mjeri da bi trebalo pomišljati na jedinstvenu njihovu radioničku pripadnost) takvih bojnih sjekira u arheološkoj literaturi već su registrirani.⁴ Prilikom nedavne, već spomenute obrade vjerojatno bizantske bojne sjekire iz nedalekih Vedrina (udaljenih oko 1 km sjeveroistočno od Trilja), kratko sam se osvrnuo i na ovaj oblik sjekire, nastojeći pritom revidirati dataciju i kulturno vrednovanje cjelokupnog nalaza iz Nartskih Novaka. Pretpostavio sam tada, kako me je na to navodio sukladan nalaz bojne sjekire iz sjeverne Albanije, te činjenica da je u ostavi iz Nartskih Novaka osim drugih oblika sjekira pronađena i jedna franciska nesumnjive germanske kulturne pripadnosti, da i ovom tipu sjekire s koljenasto povijenim vratom pretpostavim germansku pripadnost. Dodatno sam tada upozoravao na donekle slične nalaze kod Germana, navodeći da analognih primjeraka na tom području nije pronađeno.⁵ I dalje stoji činjenica da u germanskom svijetu, te u području intenzivnijih germanskih utjecaja, ovom obliku sjekire nema potpuno sukladnih nalaza. Približne analogije pokazuju možda samo bojne sjekire merovinškog razdoblja, prema W. Hübeneru razvrstane u tipove H i N i datirane u razdoblje prve polovice 6. stoljeća.⁶ Te sličnosti očituju se prvenstveno u obliku sječiva (prema Hübeneru tip H) i približno ponekad u obliku vrata koji na drugom kraju čekičasto završava (prema Hübeneru tip N). U pravilu, germanske sjekire ovog razdoblja nemaju izrazito trokutasto raskovanih bočnih strana otvora za nasad drška, a pogotovu ne koljenasto povinut vrat između sječiva i otvora za nasad drška. Pritom mi se uvjerljivim čini, da je vrat ovako oblikovan s razlogom, da sječivo sjekire postavi u povoljniji odnos prema dršku, čime se zapravo pospješuje silina udarca i povećava ubojita moć sjekire. To je nesumnjivo značajan pomak u konstrukciji te vrste oružja, što bi opet trebalo biti svojstveno razvijenijoj civilizaciji s većom tradicijom u proizvodnji ovog oružja. U cjelini gledajući, međusobne sličnosti bojne sjekire iz Trilja prema adekvatnim nalazima s germanskog područja ne prelaze približnost, barem ne u tolikoj mjeri, koliko to pokazuju odnosni nalazi iz sjeverne Hrvatske i Albanije.

Koncentracija nalaza gotovo istovjetnih sjekira ovog tipa na relativno uskom području zapadnog Balkanskog poluotoka (sl. 3), nasuprot brojnim drugim oblicima bojnih sjekira koje poznaje onovremena Evropa, dopušta naknadnu pretpostavku, da i ovom obliku sjekire pretpostavim vjerojatnu lokalnu kasnoantičku radioničku pripadnost. Tome se ne protivi već spomenuti nalaz iz Albanije, a niti onaj iz sjeverne

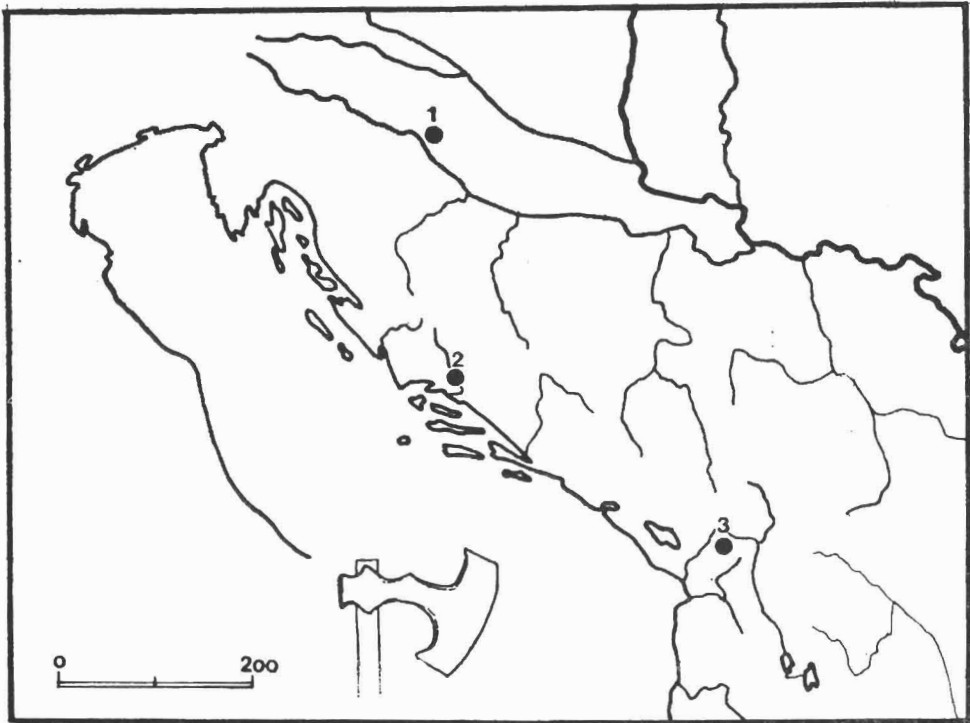
⁴ H. Spahiu, Varreze ë Kalasë së Dalmaces, *Iliria*, I, 1971, 235—237, T. I/6; K. Simoni, Skupni nalaz oruđa i oružja iz Nartskih Novaka, *VAMZ*, 3. ser., vol. XV, 1982, 252, T. II/2; A. Milošević, Ranosrednjovjekovna bojna sjekira, 108—110.

⁵ *Isti*, nav. dj., 109—110.

⁶ W. Hübener, Eine Studie zu den Beilwaffen der Merowingerzeit, *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters*, 8, 1980, 83—84, 85.

Hrvatske. Albanski nalaz stoga, jer potječe s nekropole koja u cjelini pokazuje vrlo jaku kasnoantičku (bizantsku) tradiciju⁷ a nalaz iz sjeverne Hrvatske, jer potječe iz ostave koja najvećim dijelom (izuzimajući vjerojatno samo već spomenutu francisku) sadržava predmete nesumnjive kasnoantičke kulturne pripadnosti.⁸

Dodatno mi se čini zanimljivim još jednom istaknuti činjenicu da, u inače oskudnom tipološkom repertoaru dosad pronađenih kasnoan-

Sl. 3. Rasprostranjenost nalaza kasnoantičkih bojnih sjekira s koljenasto povijenim vratom na području zapadnog Balkana: 1. Nartski Novaki, 2. Trilj, 3. Kalaja Dalmaces. — *The distribution of the late-antique battle axes with a knee-bent neck: 1 Nartski Novaki, 2 Trilj, 3 Kalaja Dalmaces*

⁷ Nekropola Kalaja Dalmaces pripada skupini ranosrednjovjekovnih groblja tzv. »komanske kulture«. Karakterizira je grobni inventar prvenstveno postantičkih i retardiranih rimsko-bizantskih osobina, pri čemu svoj vrhunac doživljava tijekom 7. stoljeća. Počeci te kulturne skupine sežu u posljednje decenije 6. stoljeća, a traje vjerojatno do početka 9. stoljeća. O problemu te kulturne skupine usporedi u novije vrijeme tiskane radove V. Popovića i tamo navedenu relevantnu literaturu. (V. Popović, *Byzantins, Slaves et autochtones dans les provinces de Prévalitane et Nouvelle Epire, Villes et peuplement dans l'Illyricum protobyzantin*, Rim 1984, 181—243, te nešto sažet sličan prikaz u: isti, *Albanija u kasnoj antici, Iliri i Albanci*, Beograd 1988, 201—250).

⁸ A. Milošević, nav. dj., 110.

tičkih sjekira na širem prostoru istočnojadranske obale, gotovo istovjetne oblike sjekira nalazimo na dva lokaliteta prilične međusobne geografske udaljenosti. S tim u vezi, ovdje još jednom valja spomenuti već publicirani nalaz kasnoantičke (bizantske) bojne sjekire s polumjesčasto raskovanim sječivom iz Vedrina nedaleko Trilja prema sukladnom nalazu iz nekropole Kalaja Dalmaces u sjevernoj Albaniji,⁹ te ovaj najnoviji nalaz iz korita rijeke Cetine u Trilju prema sukladnom nalazu bojne sjekire gotovo identična oblika u već spomenutoj sjevernoalbanskoj nekropoli. Suvišno je pritom upozoravati na opću sličnost svih ovih nalaza, prvenstveno s obzirom na način oblikovanja čekićastog završetka i otvora za nasad drška. Zajednička osobina dalmatinskih i albanskih nalaza ovih sjekira je i činjenica da su pronađene uz jaka kasnoantička utvrđenja, pri čemu ističem, da je dalmatinski nalaz pronađen u podnožju Tilurija, vjerojatno najznačajnije kasnoantičke utvrde u Dalmaciji. Na značenje Tilurija u kasnoj antici već je upozoravano,¹⁰ a sjekira iz korita Cetine ovakva razmišljanja nesumnjivo dodatno potvrđuje.

Vratimo se na kraju još kratko mogućem datiranju bojne sjekire iz korita rijeke Cetine u Trilju koja je i predmet ovog priloga. Otežano je zbog specifičnih okolnosti nalaza, pa se za njezinu vremensku opredijeljenost oslanjam na pretpostavljeno datiranje albanske sjekire (početak 6. stoljeća),¹¹ odnosno na dataciju sjekire iz Nartskih Novaka, koja je prilično pouzdano datirana činjenicom da je nađena u ostavi (dakle u zatvorenoj arheološkoj cjelini) zajedno s germanskom franciskom, koja tipološki odgovara analognim oblicima ovakvih sjekira iz prve polovice 6. stoljeća.¹² I sjekiru iz Trilja bi, dakle, trebalo datirati u navedeni vremenski okvir, tj. u prvu polovicu 6. stoljeća.

⁹ Isti, nav. dj., 116—120.

¹⁰ S. Gunjača, nav. dj., 8—18; N. Jakšić, Constantine Porphyrogenitus as the Source for Destruction of Salona, *VAHDalm.*, 77, 1984, 315—326; A. Milošević, nav. dj., 118—120.

¹¹ H. Spahiu, nav. dj., 235—237.

¹² K. Simoni, nav. dj., 254.

Summary

ONE FURTHER LATE ANTIQUE BATTLE-AXE FROM DALMATIA

The paper deals with an iron battle-axe found during dredging of the river Cetina in Trilj (fig. 1 and 2). Typologically this axe is almost of an identical shape to those already registered in the professional literature,⁴ but its dating and cultural context is a matter of dispute. In a recent paper on a Byzantine battle-axe from Vedrine near Trilj, I dealt with this type of axe.¹ I tried to revise the dating and the cultural evaluation of a complete find from Nartski Novaki. I assumed, led by a comparable find from northern Albania, as well as by the fact that among other types the hoard of Nartski Novaki included a francisca of undoubted Germanic provenance, that the present type of axe with a knee-bent neck also belonged to the Germanic cultural circle. Among the Germani exact analogies have not been found. Close analogies can be found only among the battle-axes of the Merovingian period which have been classified by W. Hübener into types H and N and dated to the first half of the sixth century.⁶

The battle-axe from Trilj is no closer to Germanic types than those of Nartski Novaki and those from the cemetery of Kalaja Dalmaces. The concentration of these almost identical axes (so similar that a single workshop can be presumed) in a relatively small area of the western Balkans (fig. 2) in contrast to the other European battle-axes allows the assumption of a local late-antique workshop. Such an assumption affords a global dating which in the example of the axe from Trilj is obscured by the specific circumstances of discovery.

The dating is based on the Albanian axe (beginning of the sixth century) which was found in a cemetery with a strong Byzantine tradition,⁷ and on a revised dating of the axe from Nartski Novaki which belonged to a hoard (is a closed find) and was found together with a Germanic francisca from the first half of the sixth century. Thus the axe from Trilj should also be dated to the first half of the sixth century.